

Kiss Tibor – Parti Katalin – Prazsák Gergő: Cyberdeviancia

(Budapest, Dialóg Campus, 2019. 195 oldal,
ISBN 978-615-5945-34-2)

Az internet megjelenése és a társadalmi kapcsolatok technicizálódása olyan szerkezeti változásokat indított el, amiről a tudomány minden területének ismeretekkel kell rendelkeznie. Az átalakulás következtében a virtuális térrel, a hálózatokkal és a technológiával – a társadalomtudományoktól egészen a természettudományokig – számtalan értekezés foglalkozik. A virtuális tér e rohamos terjeszkedésének vizsgálatába illeszkedik a Kiss Tibor, Parti Katalin és Prazsák Gergő által elkészített kötet, amely a szociálpszichológia, a szociológia, a kriminológia és a jogtudomány határmezsgyéjén, illetve azok keresztezésével kívánja a virtuális devianciák egységes elemzését nyújtani az olvasónak.

A kötet három, terjedelmében két rövidebb és egy hosszabb fejezetet foglal magában, amelyek mindegyike önálló egység, együtt pedig az infokommunikációs technológiákról alkotott társadalmi tudás kiszélesítésére hivatott. A kötet első fejezete Prazsák (szociálpszichológus és egyetemi tanár) írásában a kommunikáció társadalomtörténetétől egészen a közösségek működésének és – ami különösen fontos e témánál – a normaképződési folyamat empirikus megalapozásának megismeréséhez vezet el bennünket. A fejezet egyes tartalmi elemeinek bővebb kifejtése nélkül is annyi bizton állítható, hogy a szerző átgondolt és stabilan alátámasztott érveléssel mutatja be az olvasónak az online közösségek működéséről feljegyzett törvényszerűségeket. A kutató által írt fejezet jelentősége, illetve tudományos komplexitása abban áll, hogy míg kezdetben az olvasó kissé elvesztettnek érzi magát a kommunikációelméleti megalapozás első alfejezetében, addig a későbbiekben Prazsák minden darabot a helyére illesztve érthetővé teszi gondolatmenetének relevanciáját. Okfejtésével a kommunikáció klasszikus értelmezésétől eljutunk egészen a közösségi kommunikáció fogalmának és a társas lét alaptéziseinek megismeréséig.

A fejezet legnagyobb pozitívuma, hogy a virtuális tér direkt elemzése nélkül képes az online közösségek működésének elméleti alapjait összegezni, ami segíti megérteni a közösség normákhoz való viszonyulását, és rávilágít az online és az offline tér empirikusan megfigyelhető különbségeire. E tekintetben egyértelművé válik az is, hogy az egyes közösségek milyen folyamatok eredményeként, illetve miféle viszonyítási pontok mentén alakítják ki saját működésük kereteit, vagy éppen hogyan alkalmazkodnak más közösségi standardokhoz. A szociálpszichológiai tudás gyakorlati hasznosíthatóságát mutatja be a szerző például a kommunikáció Claude Shannon és Warren Weaver által megalkotott matematikai modelljével, amely a rendszerintegritást sértő támadások leírása során is kiváló alapja lehet a virtuális tér vizsgálatának. Ehhez

hasonló szándék vezette a kommunikáció fenomenológiai modelljének vagy például Muzafér Sherif normaképződési kísérletének leírása során is. A fejezet egyik legfontosabb része talán mégis a kontextus nélküli kommunikáció torzító hatásainak bemutatása, ami értelmezhetővé teszi számunkra az információs pluralitás egyént és közösséget befolyásoló jellegét. Végül a hazai virtuális térrel kapcsolatos kutatások közül a szerző és Csepeli György szociálpszichológus közösen végzett kutatásának ismertetése segít megérteni az online térben tevékenykedők személyiség típusainak fontosságát, ez ugyanis nélkülözhetetlen az online tér devianciáinak fundamentális elemzéséhez.

A kötet kiváló szociálpszichológiai megalapozását a virtuális tér devianciáinak ismertetése követi. A Kiss Tibor (szociológus és egyetemi tanársegéd) által írt fejezet az előzőnél jóval nagyobb terjedelemben összegzi az európai és részben az egyesült államokbeli kibertérkutatás elméletének fejleményeit. A kötet e fejezete mind tartalmában, mind felépítésében sokszínű. Egyrészt kiemelkedő az a szakirodalmi áttekintése, amely a kibertérrel foglalkozó kriminológusok számára olyan ismert nevek elméleteit és tapasztalatait összegzi, mint David Wall, Rutger Leukfeldt, Majid Yar, Thomas J. Holt, illetve a magyarok közül Nagy Zoltán András vagy Parti Katalin. Másrészt viszont a fejezet szerkezeti és tartalmi felépítésével kapcsolatban megfogalmazódhat az olvasóban néhány kérdés, amelyekre végül nem kap választ. Kiss munkájában dicséretes, hogy szép számban összegzi a nemzetközi bűnözéskutatás tipológiáit, amivel segít az olvasónak eligazodni a számos eltérő kiberbűnözés-interpretáció között – nem pusztán a cyberdevianciák gyűjtőfogalmát kívánja megalkotni, hanem azok csoportosítását is elvégzi. A definícióalkotás során gondolatmenetének egy részében egymás mellé állítja a már ismert kutatások és empirikus eredmények téziseit, továbbá néhol a már megalkotott definíciók átfogalmazásával kívánja nyomatékosítani a cyberdevianciákról alkotott nézőpontját. Ennek következtében – azal együtt, hogy a szerző jelzi: nem kívánja alapul venni a büntetőjogi fogalmakat – olyan fogalomalkotások találhatók a fejezetben, amelyek gyakran a büntetőtvényekben is megtalálható tényállásokat ellentmondásos és köznap definíciókká transzformálják.

Kiss egységes értelmezési keretet ad a virtuális tér devianciáinak, de a szétaprózódó cyberdeviancia-fogalom, a jogi normarendszer kontextusát perifériára helyező devianciatipológia és a gyakran átfedésben lévő tartalmi részek nem nyújtanak teljes körű eligazítást. Az európai és a hazai számítástechnikai devianciákkal kapcsolatos szabályrendszer említése marginális, holott a normarendszer – legalább áttekintő jellegű – ismertetése elősegítette volna a téma átlátását, megértését, komplexitásának bemutatását. Ettől eltekintve Kiss kiválóan összegzi a már említett szakértők munkásságát, így a devianciaelméletek alfejezetével, Edwin Sutherland differenciális asszociáció elméletétől egészen Michael R. Gottfredson és Travis Hirschi kontroll-elméletéig bemutatva a témát, a „hagyományos” kriminológiai elképzelések online térben való alkalmazhatóságára hívja fel a figyelmet. E helyütt megtaláljuk egyebek mellett Howard S. Becker kollektív normasértésről alkotott téziséit, Albert Bandura operáns kondicionálás elméletét, illetve Lawrence E. Cohen és Marcus Felson online térben széleskörűen kutatott rutintevékenység-elméletét is. Ezen alfejezet – amelyet Partival közösen írt – a *cyberdeviancia*-rész talán legkiválóbb egysége, ugyanis tartalmazza mindazon elméleteket, amelyeket a kibertér kutatóinak ismernie kell a megalapozott tudományos vizsgálódás lefolytatásához. Ezek közül külön kiemelendő a *cyberbullying* mintázataival foglalkozó szakasz, amely kiváló empirikus és elméleti megalapozását adja a kibertér e normasértésének, kitérve az összes fontosabb hazai és európai fejleményre, álláspontra. A *cyberbullying*-jelenség megismerését segíti az elkövetői és az áldozati

szerepek pontos csoportosítása, valamint a közösségi szerepek ezzel kapcsolatos problémáinak taglalása. Végül a fejezet normasértő közösségekkel foglalkozó része – kifejezetten annak internetes mémekről érkező alfejezete – összetett és innovatív tudást tár az olvasó elé. A mémekről szóló bekezdések önmagukban is forradalmi elgondolásokat tartalmaznak, és a jelenség polgári jogi értelmezése mellett a kriminológiai és a szociológiai vizsgálata is hiánypótlónak tekinthető hazánkban. A fejezetben olvasható példák kiválóan szemléltetik a szerző által bemutatott devianciák, normasértések vizsgálatának fontosságát. E kiemelkedően informatív és tartalmas fejezet mégis felveti a gondolatot: Kiss a hagyományos világot, a társadalmi kontextust és az egyes elkövetési formák változásait is a virtuális világ sajátjának tudja be, így lényegében választóvonalat húz az online tér és a hagyományos társadalmi folyamatok közé. Emellett szembe-tűnő, hogy nem bontja szét a jogi és az erkölcsi normasértéseket, így ahol egyetért a fogalomalkotással – vagy nincs megfogalmazott tézise a jelenséggel kapcsolatban –, ott hivatkozik a jogi szabályozásra, míg ahol lehetősége adódik a releváns európai szakirodalom alapján saját fogalmat alkotni, ott elmulasztja megindokolni a jogi terminológiáktól való eltérést.

A kötet befejező részében Parti (jogász és kriminológus) az európai szabályozási rendszer felépítését és fő alkotóelemeit mutatja be részletesen. A kibertér széleskörűen elismert szaktekintélye a virtuális tér szabályozásának nemzeti keretein túl a kibertér azon részeivel foglalkozik, amelyek elengedhetetlenek a megfelelő kutatási paradigmák feltérképezéséhez és az internet elhelyezéséhez a jogi normarendszerben. Parti felvázolja az internet szabályozásának két lehetséges módját: az alulról jövő kezdeményezések érveit és az állami szabályalkotás sajátos dinamikáját, amely magában foglalja az internet makroszintű és központi szabályozásának legfontosabb eszközeit.

A reguláció e két módja esetében leginkább azt kell szem előtt tartani – ahogyan Parti írja –, hogy a magánszektor ugyan nagyon jó az incidenskezelésben és a megelőzésben, a piac és az állam biztonságos működéséhez az elkövetett visszaélések szankcionálására, szankciókkal fenyegetésére is szükség van. Míg az állam képes a megfelelő jogszabályok, az igazságszolgáltatás, a védelem és a garanciák eszközeinek megalkotására, addig az önszabályozás elmozdítja a fókuszot a kiberbűnözés és az arra való reflektív fellépés felől a proaktív, megelőző szemlélet felé.

A szabályozás e mechanikáját mutatja be Parti a központi szabályozás ismertetésével, amely tartalmazza egyebek mellett az Európa Tanács Számítástechnikai bűnözésről szóló egyezményének, az Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv és például az Információs rendszerek biztonságáról szóló 2016/1148 (NIS) irányelv fő célrendszerét és megalkotásuk indokait. Ez utóbbi esetében fontos kiemelni az irányelv azon törekvését, hogy elősegítse az információs rendszereket érintő bűnözés esetében a felelősség meghatározását, és kijelölte a nemzetállami felügyeleti szervek pontos jogköreit.

Az önszabályozás integrációs szabályozást ellensúlyozó aktorait olyan szereplőkön keresztül mutatja be, mint az 1997-ben létrehozott INHOPE (Internet Hotline Providers Association), az Európai Bizottság Biztonságosabb Internet Programja vagy az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA). Az önszabályozás kérdésének komplexitását tükrözi, hogy Parti felvonultat olyan állami szervezeteket is, amelyek célja a magánszereplőkkel való hatékony együttműködés, így olvashatunk például a hazánkban is működő CERT-ekről, amelyek kibertérbiztonságban betöltött szerepe kiemelkedő.

A kötetet záró rész legizgalmasabb egysége a *big data*-val foglalkozó alfejezet. E rész azért különösen fontos, mert képes összekötni a kriminológia által releváns kutatási perspektívákat és

az online tér szabályozásának egyéb területeit, így az olvasó nem pusztán a prediktív elemzés büntetőpolitikai jelentőségéről, hanem az adatbányászat és például az azonosíthatóság kérdésének már inkább közjogi természetéről is egységes kontextusban tájékozódhat. Idetartozik a kriminológiai nézőpontot és az alapjogvédelmet ötvöző alfejezet is, amely kiemelten kezeli az emberi jogok információs és kommunikációs jogok körébe tartozó területeit. Parti innovatív gondolkodását tükrözi, hogy a *Google Spain* ügygel ismertté vált felejtés jogát, vagy más néven az elfeledéshez való jogot is tárgyalja. A kötet e részéből kiemelendő a 2018-ban hatályba lépő Általános adatvédelmi rendelet (GDPR) ismertetése, amely a virtuális tér adatvédelme és a magánszféra védelmének szigorúbb regulációját tartalmazza a felejtés jogának kontextusában. A fejezet külön érdeme, hogy a jogszabályok áttekintése számos gyakorlati példával, az Európai Unió Bírósága ítéleteivel és bőséges szakirodalmi hivatkozással racionalizálja az online tér szabályozásának olykor homályosnak tűnő dinamikáját. E fejezet egységes értelmezési keretet nyújt a virtuális tér egyre szabályozottabb és mind szélesebb körben kutatott struktúrájához.

Összességében a kötet maradéktalanul eleget tesz a bevezetőben olvasható célkitűzéseinek, hiszen az első fejezet jól levezetett és átgondolt kommunikációelméleti és szociálpszichológiai alapja kellő értelmezési keretet nyújt a közösségi hálózatok működésének megértéshez, a középső fejezet a cyberdevianciák rendszerezése és a szerző által interpretált elméleti összegzés révén elősegítheti a virtuális tér kutatóinak orientációját, végül a kötet utolsó fejezete az online tér szabályozásának olyan racionalizált és szemléletes, elemző áttekintését adja, amely az online tér interdiszciplináris szemléletének elterjedését eredményezheti a kriminológiai kutatásban. A kötet valóban széleskörűen használható tudást biztosít mind a virtuális tér devianciáival foglalkozó kriminológusok és szociológusok, mind az európai internetjog iránt érdeklődő jogászok számára.

VARGA ÁRPÁD